Ох і славне чумацьке діло, та на всю Україну відоме! А чумаки — поважні і хазяйновиті люди. Всю зиму добре на печі вилежуються та боки гріють. І ні до чого їм ніякого діла немає — ні до хатньої, ні до польової роботи, хіба що до шинку. Але тільки-но весна настає та сонечко трошки землю підсушить — отут уже, чумаче, не дрімай та не ледачкуй! Ні дня і ні ночі не спочинуть чумаки: треба і воликів відгодувати, і ярма підтесати, і осі, і занози, і вози-мажі підрихтувати та шкурами напнути, та й дьогтю гарненько у мазниці поналивати. Бо відомо, що без дьогтю далеко не доїдеш — запищить-зарипить незмащена дубова вісь і тріcне посеред степу. От тоді вже гаплик! Ставай, чумаче, мажу розпаковуй, та все добро на землю скидай, та воза підважуй голоблею, щоб вісь замінити.

Отож уже напровесні збиралися чумацькі мажі до нашого села на майдан — і з Конели, і з Жашкова, і з Охматова, і з Жидівчика, і з Зеленого Рогу — так возів із сотню або й більше. Ставали возами в коло, воликів випрягали, а самі до корчми — отамана вибирати.

А збиралися чумаки з усієї округи до нашого села через те, що жив у нас Микита. Зроду-віку був він отаманом чумацьким. Чоловік був розумний, хитрий, степ знав як свій запічок, міг і з татарином, і з німаком поговорити, будь-якого москаля у шинку перепити міг, а головне — був такий сильний, що ніхто з ним не міг зрівнятися. Бо як, буває, зустрічаються у степу десь на Чорному шляху дві чумацькі валки — одна з Криму, а друга у Крим, то котрійсь треба звертати з дороги, щоб розминутись. А шлях за віки так колесами укочений, така колія вибита, що звернути геть неможливо — осі поламаєш. То треба все з возів скидати та вози на руках убік відтягати, щоб зустрічну валку пропустити. А ніхто ж уступити не хоче. От тоді вже виходять два отамани перед свої валки і б’ються; хто кого поб’є — та валка їде собі, а побитий мусить свої вози з дороги стягувати.

І якщо в степу траплялося, що чужа валка з нашою здибалася, то ще здалеку, придивившись, гукали на волів:

— Гей! Стій! Хлопці, розвантажуй вози — он Микитина валка назустріч суне!

Знали всі в степу, що Микита бився не навкулачки, не голоблею, як інші отамани, а бився Микита арапником — довжелезним батожищем. То ще здалеку як махне ним — аж кожуха до живого тіла розсікає.

Якось навесні зібралися чумаки у Крим по сіль. Вибрали Микиту за отамана, спакувалися. Богу помолились і вдосвіта рушили. Валка з села чи не цілий день вибиралася — отак по колу з майдану вози за возами висотувались та на шлях викочувались. Добре тоді товариство у Крим сходило — і сіль дешево виторгували, і волики не похворіли, і з чумаків ніхто у корчмах не пропився, та й грабіжники не докучали. Зібралися хлопці вже додому вертати.

Їдуть собі чумаки, пісень співають, батіжками цвьохкають, на воликів погейкують. Тихо навколо, тільки вітер ковилом грає. Уже скоро і місця рідні з’являться.

Коли це раптом чують — десь вовки завили, і все ближче і ближче. Воли заревіли, далі йти не хочуть. Микита валку спинив, наказав зброю добути. Стоять чумаки, довкола озираються — аж тут вовча зграя женеться. Біжать вовки, між возами та між ногами волячими проскакують, але нікого не зачіпають. Усі пробігли — аж іззаду найбільший вовк суне. А межи чумаків був молодий хлопець, що перший раз у Крим ходив і чумацьких звичаїв не знав. Ухопив він з воза сокирку та й кинув у того вовка. і як на те поцілив у ногу. Сокирка застрягла, а вовк як завиє, як побіжить!

Затихло все, а валка далі рушила — і все по дорозі плями крові надибала, що з рани вовчої капала. Неспокійно в Микити на серці — відчуває, що неспроста ті вовки бігали, і недобре, що вовка поранили. Аж тут і ніч наступає, та дощ пішов — треба на ночівлю спинятися. Дивляться чумаки — вогник у степу блимає.

— Давай, хлопці, туди правити, — каже Микита, — бо ніч непевна, а там таки житло якесь.

Уже потемки доїхали чумаки до степового хутора. Там і віконце світиться, і сіно у копицях стоїть, і огорожа висока — є де сховатися від усякої напасті.

Давай вони у ворота стукати, щоб їх пустили.

Аж тут виходить хазяйка.

— Хто такі? — питає.

А сама страшна така, що не дай Боже.

— Ми люди православні. Чумаки з Бузівки. Пустіть переночувати.

— Пустити я можу, але у мене місця мало, та й нагодувати вас нічим. Чоловік нездужає, то я не мала часу і їсти наварити — все його лікувала.

— Та нічого, хазяйко, ми якось усі розмістимось, а їсти нам не треба, у нас усе своє.

Відчинила господиня ворота, впустила чумаків.

Поки волів випрягали, ярма шкірами від дощу накривали, то вже зовсім пізно стало. Позаходили чумаки до хати, посідали, киреї мокрі поскидали, люльки добули — сидять відпочивають. На печі хазяїн хворий лежить, та все стогне, а хазяйка коло нього — лікує.

Чумак молодий сидів-сидів, а далі — зирк під лаву, та й знову до люльки, зирк під лаву — і до люльки.

— А що ж це ти, хлопче, у мене під лавою шукаєш? — питає хазяйка.

— Та ось дивлюся, чи не моя сокирка у вас лежить?

— Ага, голубе, попався! То це ти сокирою у вовка вцілив?!

— Я, — каже чумак.

— А що, може, той вовк тебе зачіпав, чи, може, вола загриз?!

— Та ні, — відповідає хлопець.

— Ну то знайте усі. що вам звідси не виїхати, бо то не вовк, а мій чоловік. А я — відьма! Тепер мусите мені когось лишити, щоб за чоловіка відробив, поки він одужає. А ні — то і волів ваших заберу, і вас на звірину перетворю! Є у мене таке зілля, що як сипону, то враз обернетеся на кого схочу! Отож лишайте когось, та ще й волів з возами у заставу, бо горе вам буде!

Злякалися чумаки — ото вже в халепу вскочили! Почали вони думати — кого ж відьмі залишити? Ніхто не хоче пропадати.

Бачить Микита, погане діло:

— Ну що ж, товариство, був я у вас хорошим отаманом, водив вас по степах без пригод і напасті всякої, та, видно, дочумакувався — треба мені востаннє вам прислужитися. Їдьте, хлопці, додому, а я тут лишуся. Дасть Бог, якось виживу.

Сказав те, низько товариству вклонився і до відьми:

— Я лишаюся у вас на службі, паніматко.

Наранок попрощалися хлопці та й додому рушили, а Микита з волами своїми лишився.

А відьма уже йому й загадує:

— Іди, чумаче, та жени моїх коней у степ пастися. Та гляди-но, щоб жоден кінь не пропав. А як через три дні всіх коней не приженеш, то бути і тобі вовком. Таким, як мій чоловік. Ото, щоб ти знав, усі ті вовки раніше у мене на службі людьми були, але ніхто моїх коней не встеріг, то тепер мусять мені довіку служити у вовчій шкурі.

Іде Микита, жене коні пастися та й думає: "Ну постривай, клята відьмако, діждеш ти від мене служби, та такої, що довіку не забудеш!" Вигнав коней у степ, та давай їх докупи арапником зганяти, та все кругом ходить, арапником хльоскає, коням пастися не дає. Три дні коней бідних голодом морив, а далі ну додому гнати. А вони не йдуть — а біжать-летять, та до конюшні, та до ясел, та до ячменю, та їсти, їсти, їсти!

Відьма глянула — усі коні є, але худі та нещасні дуже.

— От клятий чумак, — свариться, — до чого ж ти худобу довів! Не можна тобі, дурню, розумного діла доручати. Курям на сміх твоя робота! О, придумала! Будеш мені курей глядіти! Та щоб копу яєць від них приніс! Тільки от півня у мене немає, та й зерна тобі не дам — як хочеш, так і крутись!

Сміється клята відьмака — ото вже загадала! Курей-то вона собі тим зіллям начарувала, а півня зробити не година, бо то Божа птиця. Звідки ж тим яйцям узятися? Та ще й на голодну кишку.

Одвихнулась відьма з двору, а Микита — до комори. У комори двері дубові, на важку колодку замкнені, мотузочком зав’язані і кізячком замазані. Сила в руках є — Микита колодку скрутив, мотузочок порвав,

кізячок відколупав — а в коморі зерно як золото! Геть всеньке Микита курям і висипав. А ті понаїдалися, та й сокочуть — півня виглядають. Та де ж його взяти? Ото хитра відьмина загадка!

Дурній відьмі і невтямки, що у чумацького отамана крім дьогтю, на возі завжди і півень у кліточці є — щоб будив рано.

Як випустив Микита того півня, як почав той курей топтати, то Микита не копу, а дві копи яєць у решеті притаскав.

Лютує відьма, але що поробиш? Не можна з чумаком справитись! Хоч і яєць приніс, та он скільки зерна перевів!

— Тепер підеш горщики мити та піч мастити. І гляди ж бо, щоб усе чистеньке було та блищало!

Микита горщики миє та все підглядає, куди відьмака своє зілля чарівне ховає.

Увечері збирається відьма летіти на Лису гору на побачення з нечистою силою. Гарно вбирається, брови підмальовує, кісниками заквітчується, як дівка, сідає на кочергу — і гайда у комин летіти! А Микита сміється собі у вуса:

— Ну, вража дочко, ти у мене політаєш!

Коли це відьма — гугуп! — на землю падає, аж хата затряслася. Та як підскочить до Микити:

— Ти, сякий-такий, матері твоїй перековінька! Ти навіщо кочергу салом намастив?! Я не втрималася та замалим не вбилася!

А Микита:

— Та я ж для вас старався, щоб гарно було, щоб блищало.

— А била б тебе лиха година! Будеш ти у мене блищати, — репетує відьмака, — зараз же тебе на щура оберну!

Кинулася відьма до свого зілля, банячок з-під печі витягла, пригорщу зілля сухого набрала, щоб на Микиту сипонути, та як чхне — замалим голова у неї не відірвалася. То Микита туди свого тютюну насипав, та ще й перцю додав і полином присмачив, щоб уже відьмаці зовсім сподобалось.

Плаче відьмака, чхає, світу білого не бачить, а Микита все їй під носа зіллячка підсипає. Відьма вже рачки повзає, вже й проситися почала:

— Пусти, чумаче, перестань — усе віддам: і волів, і вози, та ще й добра всякого насиплю!

Тоді Микита дав відьмі прочхатися, а сам волів своїх запріг, за ворота вивів, та на прощання відьмаку арапником почастував, аби знала, як з людей збиткуватися.

Поїхав Микита додому, півень на ярмо скочив — дорогу показувати, а за ним всі кури повтікали!

Отож голова у людини не тільки для того, щоб шапку носити!